

УДК 616.83—089:93(477)“1950—2000”

Інституту нейрохірургії ім.акад.А.П.Ромоданова АМН України — 50 років

Зозуля Ю.П., Цимбалюк В.І., Пацко Я.В.

Київський психоневрологічний інститут. 1949 рік.

У 1940 р. було підготовлено проект рішення про необхідність створення в Києві Інституту нейрохірургії, але його не було виконано в зв'язку з тим, що почалася Велика Вітчизняна війна. Лише через 10 років на базі Київського психоневрологічного інституту, в якому нейрохірургічною клінікою і відділом нейрохірургії керував проф. Олександр Іванович Арутюнов, були створені умови для формування самостійної наукової установи — Інституту нейрохірургії.

О.І.Арутюнов

Організація Київського науково-дослідного інституту нейрохірургії була реалізована

О.І.Арутюновим, що був його першим директором і науковим керівником до 1964 р.

Із самого початку Київський інститут нейрохірургії будувався як комплексна установа, структура якої нагадувала багато в чому структуру Інституту нейрохірургії, створеного за ініціативою акад.М.Н.Бурденка в Москві.

У клінічному секторі інституту функціонували відділення дитячої нейрохірургії, нейроонкології, травматичних ушкоджень центральної і периферичної нервових систем, органічної психопатології, хірургії вегетативної нервової системи, нейрорентгенології. Встановилася тісна співпраця нейрохірургів із невропатологами, психіатрами, з представниками інших суміжних спеціальностей.

Лабораторні підрозділи були представлені лабораторіями біохімічних і загальноклінічних досліджень, експериментальної нейрохірургії, клінічної нейрофізіології і нейропатоморфології.

Із організацією інституту до фахівців, що раніше працювали в складі нейрохірургічної клініки психоневрологічного інституту — П.Г.Тананайко, І.Д.Віроzub, О.А.Крістер, А.П.Ромоданов, Я.І.Файнзільбер, В.С.Михайловський, Б.А.Пельц, Т.М.Сергієнко, І.С.Глушкова, М.Н.Бротман, О.Л.Духін, В.М.Руднева, — в 1950 р. приєдналися молоді нейрохірурги — Ю.П.Зозуля, Г.О.Педаченко, П.О.Пронзелєв, С.С.Оганєсян, Г.І.Яновський, В.Г.Караванов, Л.П.Чепкій, О.І.Трещинський, а декілька пізніше Ю.С.Бродський, М.П.Гук, О.О.Лапоногов, О.П.Король, Л.С.Пелєх, М.С.Рябокoнь, Ю.І.Канюка та ін., що в майбутньому стали досвідченими фахівцями, керівниками оригінальних наукових досліджень і колективів.

Науковий потенціал інституту в 1950-1951рр. склали 6 докторів і 15 кандидатів медичних наук, а також 38 наукових співробітників, лікарів і аспірантів. Заступником директора по нау-

А.П.Ромоданов

ковій роботі було призначено А.П.Ромоданова, вченим секретарем з 1951р. працювала М.В.Куликова.

У роботі діагностичних підрозділів великого значення надавали засвоєнню й удосконаленню методик спрямованої пневмоенцефалографії, вентрикулографії (Я.І.Гейнісман, Ц.М.Сорочинський), церебральної ангиографії (Г.О.Педаченко, Г.С.Даніленко), ліквородинамічних досліджень, електрокортикографії та ін. Під керівництвом досвідчених невропатологів, а також психопатологів (О.Л.Абашева-Константиновського, Л.П.Разумовської-Молукало, А.Г.Дзевалтовської), нейропатоморфологів (Б.С.Хомінського та ін.), нейрорентгенологів (О.Є.Рубашової), фахівців з оперативної нейрохірургії (П.Г.Тананайко, Я.І.Файнзільбер, І.Д.Віроzub та ін.) відбулася планомірна підготовка клініцистів і науковців нового рівня, здатних реалізувати розвиток нейрохірургії, як самостійної спеціальності, що інтегрує досягнення суміжних наук з унікальними можливостями їх застосування при хірургічній патології нервової системи.

В перші роки роботи Інституту сформувався основний склад керівників і провідних хірургів клінік, а також спеціалістів основних діагностичних підрозділів: нейрорентгенології (Л.П.Панкеева, Ф.Д.Подольський), відділень нейроофтальмологічної (Л.М.Зозуля, М.Г.Фольборт), отоневрологічної (Г.Г.Котляревська, М.В.Куликова), нейрофізіологічної діагностики (Т.Г.Яркіна, О.П.Короленко), біохімічної (А.Я.Местечкіна, Л.П.Окулова, Г.М.Яхненко та клінічної (А.І.Клімакова, Н.І.Скляренко) лабораторій. Організовано лабораторію експериментальної нейрохірургії (співробітники Т.М.Сергієнко, І.О.Приходченко).

Ретельно зберігалися й доповнювалися основні фонди наукової бібліотеки (працівники Р.Ю.Карлинська, К.С.Рудяк), було створено добре обладнану кіно-фотолабораторію (завідуючий — Є.Г.Нехотяєв).

Г.О.Педаченко та Г.С.Даніленко проводять першу ангиографію.

З перших років організації Інституту нейрохірургії наукові інтереси колективу було зосереджено на проблемах діагностики і хірургічного лікування гострих черепно-мозкових травм нервової системи мирного часу, на розробці методик лікування больових синдромів. Тоді ж було розпочато дослідження патогенезу набряку-набухання, гострого пролабування мозку. Комплексні клініко-патофізіологічні дослідження дали змогу з'ясувати в гострий період закритої черепно-мозкової травми особливості нейродинамічних і судинних зрушень, що лежать в основі клінічного перебігу черепно-мозкової травми з гіпер- або гіпотензивним синдромом.

У ті ж роки розроблено оригінальні моделі поступово наростаючої внутрішньочерепної гіпертензії, хронічного і гострого набухання мозку.

Розробка проблем нейроонкології сприяла розкриттю основних закономірностей співвідношень вогнищевих і загальноцеребральних симптомів і синдромів при новоутвореннях головного мозку залежно від стадії розвитку пухлинного процесу.

О.І.Аругюнов багато часу і уваги приділяв науковому зростанню молодих спеціалістів, пишався з успіхів своїх учнів, багато з яких на початку 50-х років стали кандидатами медичних наук.

1955 р. вийшов друком перший збірник наукових праць співробітників інституту — “Проблеми нейрохірургії”. Надалі він став щорічним виданням і до 1992 р. виходив назвою під “Нейрохірургія”.

В 60-ті роки інститут зосередився на розробці нових напрямків: наукової і практичної діяльності уточнення етіології і патогенезу гострих порушень мозкового кровообігу, діагностики і хірургічного лікування церебральних геморагічних інсультів, стереотаксичних втручань при екстрапірамідних гіперкінезах, вивчення патогенезу і лікування компресійних уражень спинного мозку, дослідження динаміки епілептогенного вогнища і хірургічного лікування епілепсії.

Продовжувалось поглиблене дослідження питань діагностики і хірургічного лікування новоутворень головного і спинного мозку. В руслі проблем, що розроблялися в Інституті, були виконані докторські дисертації (“Новоутворення головного мозку у дітей” — А.П.Ромодановим; “Кровообіг нових новоутворень головного мозку і зміни мозкового кровообігу” — Ю.П.Зозулею; “Хірургічне лікування мозкових геморагічних інсультів” — Г.О.Педаченко; “Структурно-біологічне обґрунтування клініки і хірургічного лікування новоутворень мозочка у дорослих” — І.Д.Віроzubом; “Новоутворення сто-

вбура головного мозку і стовбурові синдроми при новоутвореннях великих півкуль головного мозку” — О.Л.Духінім).

У 1960-1962 рр. нове кадрове поповнення (І.Н.Бойченко, О.Є.Дунаєвський, Р.Л.Андрійко, Ю.Д.Соснов, Д.С.Лященко, Я.В.Пацко, Ю.М.Глущенко, Д.В.Куликов, Ю.І.Ллюк, А.І.Ткач, П.В.Спасиченко, В.А.Мельниченко, М.І.Афанасенков та ін.) направлено в клініки інституту.

У відділі нейропатоморфології створено лабораторію топографічної анатомії нервової системи (керівник — М.І.Шамаєв), лабораторію культивування тканин (керівник — Т.П.Верхоглядова), лабораторію електронної мікроскопії (керівник — В.Ф.Тушевський).

В 1964 р. було збудовано новий чотириповерховий корпус інституту, в якому почали функціонувати п'ять нових операційних і післяопераційне відділення, що забезпечували роботу сучасних реанімаційної та анестезіологічної служб (О.Л.Духін). Інститут розширив свій ліжковий фонд до 120 ліжок, забезпечив цілодобовий прийом хворих з інсультами та іншими порушеннями мозкового кровообігу. В цей же час організовано два спеціалізовані нейрохірургічні відділення: в Київській центральній міській лікарні — нейроtraumatологічне (завідуюча — В.М.Руднева) і в Київській обласній психоневрологічній лікарні — відділення для хірургічного лікування хворих на епілепсію (завідуючі — Ю.І.Дрягілев, М.С.Рябокоть, а згодом — Ю.І.Ллюк).

1964 р., у зв'язку з призначенням О.І.Арутюнова директором Інституту нейрохірургії ім.акад.М.Н.Бурденка АМН СРСР, директором Київського НДІ нейрохірургії стає проф.А.П.Ромоданов, заступником директора з наукової роботи — проф. Ю.П.Зозуля, вченим секретарем канд.мед.наук І.О.Приходченко.

Створення нейрохірургічної служби в Україні та організація її роботи — одна з найважливіших сфер діяльності головної за проблемою “Нейрохірургія” установи. До 60-х років нейрохірургічні відділення з'являлися переважно в тих областях України, де показники травматизму нервової системи і захворюваності на різні форми нейрохірургічної патології були найбільшими (у Львівській, Дніпропетровській, Донецькій та ін.). У подальшому організаційні заходи були спрямовані, в основному, на розвиток нейрохірургічної допомоги населенню в інших областях і великих містах України.

Вдосконалення мережі нейрохірургічних відділень в Україні завжди становило одне із головних спрямувань діяльності інституту.

У різні роки науково-організаційним (організаційно-методичним) відділом керували А.П.

Ромоданов, Я.І.Файнзільбер, М.П.Бротман, П.О.Пронзєлев, М.П.Гук, Я.В.Пацко (з 1989 р.).

В кінці 60-х років в інституті як самостійний напрямок нейроtraumatології було виділено пологову черепно-мозкову травму новонароджених. Розроблено декілька оригінальних діагностичних і лікувальних методик, проведено комплексні наукові дослідження. Результати цих досліджень узагальнено в монографії А.П.Ромоданова, Ю.С.Бродського (1981 г.), яких було нагороджено премією ім. акад. М.Н.Бурденка. Тоді ж були розширені і виділені як спеціальні напрямки служби нейрореанімації (провідні фахівці — О.Л.Духін, Є.Я.Шаламай) і нейрореабілітації (керівник — Л.С.Пелєх), створено лабораторію нейроімунології (завідуюча — І.О.Приходченко).

П.О.Пронзєлев

Протягом 1964—1971 рр. в нейроонкологічних клініках розроблялися проблеми підвищення ефективності діагностики і хірургічного лікування внутрішньо- і позамозкових пухлин, що вражають медіальні і краніобазальні структури мозку.

У відділенні нейрохірургії дитячого віку виконано ряд досліджень з питань діагностики і лікування новоутворень спинного мозку, а також щодо уроджених вад розвитку нервової системи.

Співробітники відділення спінальної нейрохірургії в останні роки вивчають патогенез компресійних уражень спинного мозку, можливості нових методів діагностики і хірургічного лікування арахноїдиту спинного мозку, пухлин його шийного відділу; завершено велике дослідження неврологічної семіотики поперекового остеохондрозу.

За період 1963—1973 рр. рядом провідних наукових співробітників інституту захищено докторські дисертації (Ю.М.Квітницьким-Рижовим, В.С.Михайловським, О.О.Лапоноговим, Б.А.Пельцем, Л.Є.Пелєхом, Т.П.Верхоглядовою, І.О.Бродською, Т.М.Сергієнком, П.О.Пронзєлевим, В.Г.Станіславським, О.П.Бурлуцьким та ін.).

В 1973 р. розпочалось будівництво нового дев'ятиповерхового адміністративно-лабораторного корпусу.

1974 р. директора інституту А.П.Ромоданова обрано академіком і членом Президії АМН СРСР.

У 70-ті роки в Київському інституті нейрохірургії клініцистами-нейрохірургами під керівництвом проф. Ю.П.Зозулі успішно вирішується

*Київського науково-дослідний
інститут нейрохірургії. 1952 рік*

завдання освоєння мікрохірургічної техніки для підвищення радикальності оперативних втручань при доброякісних новоутвореннях (мостомозочкового кута, крил основної кістки), краніоорбітальних пухлинах, аденомах гіпофіза і краніофарингіомах, гліомах, що уражують медіальні структури мозку, і одночасно здійснюється дослідження мікронейрохірургічної анатомії названих новоутворень. Застосовуються трансфеноїдальні операції при аденомах гіпофіза. В цей період успішно розроблялися комбіновані методи лікування злоякісних гліом (хіміотерапія і операції), а також кріохірургічні втручання при онкопатології.

Виконуються наукові роботи з вивчення тяжкої черепно-мозкової травми при соматичній патології, алкогольної інтоксикації; продовжується дослідження структурно-функціонального субстрату експериментального стусу головного мозку (Є.Г.Педаченко, М.Є.Поліщук, О.В.Копйов та ін.).

В 1974 р. створено перше в країні відділення функціональної і стереотаксичної нейрохірургії для лікування хворих з паркінсонізмом, гіперкінезами, епілепсією (керівник — О.О.Лапоногов). Розроблені і здійснюються оперативні втручання при спастичних синдромах і складних формах екстрапірамідних гіперкінезів (В.І.Цимбалюком). В 1978 р. за розвиток методу кріонейрохірургії і впровадження його в ліку-

вальну практику А.П.Ромоданов і О.О.Лапоногов одержали Державну премію України в галузі науки і техніки.

Особливу увагу в ці роки було приділено вдосконаленню допомоги хворим з цереброваскулярними порушеннями, впровадженню в клінічну практику методики трансвакулярних втручань при мішкоподібних артеріальних аневризмах, артеріо-венозних мальформаціях, артеріо-синусних оболонкових співвустах (В.І.Щеглов).

1977 р. за великий внесок у розвиток нейрохірургії Київський науково-дослідний інститут нейрохірургії було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

У 1976 році в Інституті створено спеціалізовану вчену раду для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата медичних наук за спеціальністю нейрохірургія на чолі з акад. А.П.Ромодановим. Сьогодні спеціалізованою вченою радою керує директор Інституту акад. Ю.П.Зозуля; заступник голови спецради — член-кор. АМН України, професор В.І.Цимбалюк; вчений секретар — старший науковий співробітник, д-р мед.наук Л.Л.Чеботарьова. За роки функціонування в Інституті спеціалізованої вченої ради проведено захист 306 дисертацій, у тому числі 59 докторських та 247 кандидатських. Серед дисертантів були представники КНР, Мексики, Домініканської Республіки, Лівану, Сирії, Вірменії, Азербайджану, Киргизстану та ін. З 1992 по 2000 р. захищено 73 дисертації: 8 докторських та 65 кандидатських; з них співробітниками Інституту: 6 докторських та 37 кандидатських.

В 1985 р. введено в дію новий адміністративно-лабораторний корпус, в якому розміщено відділ експериментальної нейрохірургії, обладнаний сучасним виварієм і клінікою лабораторних тварин, лабораторії клінічної і біохімічної діагностики (з підрозділами експрес-діагностики, молекулярної біохімії, біохімії енергетичного обміну).

У відділі нейропатоморфології модернізовано лабораторії електронної мікроскопії, культивування тканин, створено лабораторію макро-мікропрепарування з тренажерним стендом для відпрацювання мікрохірургічної техніки оперативних втручань на судинах, краніобазальних та парастовбурових структурах мозку (керівник — М.І.Шамаєв). Дооснащено відділ нейроімунології (керівник — М.І.Лісяний), в якому налагоджено комплекс досліджень з імунопатології та імунокорекції при черепно-мозковій травмі, онкологічних і запальних захворюваннях нервової системи.

В цей період суттєво активізувалась винах-

ідницька і раціоналізаторська діяльність співробітників інституту, що охоплювала різні галузі нейрохірургії і суміжних спеціальностей. Організовано відділ патентно-ліцензійної роботи, з патентною бібліотекою в його структурі, консультативним пунктом, виставкою зразків винаходів і раціоналізаторських пропозицій (керівник — О.Г.Савенко). За ініціативою дирекції інституту створено оптимальні умови для подальшого розвитку відділу науково-медичної інформації і наукової бібліотеки з виходом на міжнародні шляхи отримання цієї інформації.

У 80-ті роки в інституті продовжується розробка комбінованого лікування злоякісних гліом, запропоновано нові методи індивідуалізованого вибору протипухлинних препаратів (С.А.Ромодановим, Ю.Д.Сосновим, Г.М.Олійником), розробляються електронно-мікроскопічна діагностика пухлин мозку (В.Ф.Тушевським), а також патоморфологічні дослідження судинного русла внутрішньочерепних новоутворень (М.І.Шамаєвим).

Під керівництвом проф.Ю.П.Зозулі розгортається дослідження аспектів хірургічного лікування і вторинної профілактики ішемічних інсультів, впроваджуються мікрохірургічні втручання при ураженнях судин каротидного і вертебробазиллярного басейнів (О.А.Цімейком, Л.М.Яковенком), відпрацьовано нові методики застосування лазерної техніки в нейрохірургії (В.Д.Розуменком).

Вперше розпочато дослідження з трансплантації ембріональної мозкової тканини на моделі черепно-мозкової травми. Після отримання позитивних результатів в експерименті операції нейротрансплантації впроваджено в практику лікування дитячого церебрального паралічу, епілепсії, апалічного синдрому, наслідків черепно-мозкових травм та ішемічних інсультів (В.І.Цимбалюком). На підставі даних проведених досліджень в інституті створено спеціалізовану клініку відновної нейрохірургії, яка на сьогодні має найбільший досвід у світі з транс-

Адміністративно-лабораторний корпус Інституту нейрохірургії

плантації ембріональної нервової тканини у хворих з різними видами органічних уражень головного мозку.

На базі інституту працюють кафедра нейрохірургії Київської медичної академії післядипломної освіти (колишнього Київського інституту удосконалення лікарів), якою в різні роки керували проф. О.І.Арутюнов (1945-1960 рр.), і проф. Г.О. Педаченко (1960-1993рр.), а з 1993 р. керує член-кор.АМН України М.Є.Поліщук, та кафедра нейрохірургії Національного медичного університету, керівниками якої були проф. В.Г.Станіславський — з 1981 по 1986 р., акад. АМН України А.П.Ромоданов — з 1986 по 1993 р., і яку з 1993 р. очолює член-кор.АМН України В.І.Цимбалюк.

1988 р. введено в дію новий клінічний корпус, у зв'язку з чим ліжковий фонд інституту зріс до 390 ліжок.

На сьогодні клінічний сектор представлений таким чином: відділ дитячої нейрохірургії (керівник — проф.Ю.О.Орлов), відділ нейроонкології (керівник — акад.Ю.П.Зозуля) з відділеннями трансфеноїдальної хірургії пухлин гіпофіза (керівник — канд.мед.наук О.М.Гук), екстрацеребральних пухлин (керівник канд.мед.наук М.С.Висоцький), пухлин задньої черепної ямки (керівник — проф. Р.М.Трош), інтрацеребральних пухлин (керівник — д-р мед.наук В.Д.Розуменко), відділ відновної нейрохірургії (керівник — член-кор.АМН України В.І.Цимбалюк), відділ функціональної нейрохірургії (керівник — проф.О.О.Лапоногов), відділ судинної нейрохірургії (керівник — д-р мед.наук О.А.Цімейко), відділ нейротравми (керівник — член-кор.АМН України Є.Г.Педаченко), відділення спінальної нейрохірургії №1 (керівник — канд.мед.наук Є.І.Слинько), відділення спінальної нейрохірургії №2 (керівник — канд.мед.наук В.М.Хижняк), відділення нейрореабілітації (керівник — канд.мед.наук І.В.Степаненко), відділення інтенсивної терапії і реанімації (канд.мед.наук П.В.Спасиченко, канд.мед.наук Р.Ю.Яроцький, канд.мед.наук Р.В.Гавриш).

Для забезпечення хірургічної роботи в інституті функціонують 15 операційних. Організацію лікувальної і консультативної роботи здійснюють головний лікар — засл. лікар України, канд.мед.наук А.І.Ткач (з 1976р.), зав.поліклінічним відділенням — канд.мед.наук Ю.М.Глуценко (з 1984р.).

Після Чорнобильської катастрофи однією з актуальних наукових проблем інституту стало вивчення впливу малих доз радіації на центральну нервову систему. Результати досліджень втілені в двох колективних монографіях.

1993 р. інститут ввійшов до складу Академії медичних наук України.

А.І.Ткач

зидентом АМН України.

В листопаді 1993 р. в Києві відбувся I з'їзд нейрохірургів України. На ньому було визначено перспективи подальшого розвитку нейрохірургії в країні. Під час роботи з'їзду створено Українську асоціацію нейрохірургів (УАН), президентом якої обрано акад.Ю.П.Зозулю. I з'їзд нейрохірургів України, вже під егідою УАН, відбувся 1998 р. в Одесі.

На сьогодні в штаті Інституту нейрохірургії ім.акад.А.П.Ромоданова АМН України працюють 860 співробітників, у тому числі — 102 наукові працівники (з них — один академік, 3 члени-кореспонденти АМН України, 14 професорів, 21 доктор і 62 кандидати медичних наук). Щорічно в стаціонарі інституту отримують допомогу більш як 6,5 тис хворих з травмами і захворюваннями центральної та периферичної нервових систем, здійснюються понад 3500 опе-

5 серпня 1993 р. передчасно помер академік А.П.Ромоданов. Указом Президента України ім'я А.П.Ромоданова присвоєно Інституту нейрохірургії, яким він керував протягом 30 років.

1993 р. Інститут очолив акад.Ю.П.Зозуля, якого того ж року обрано віце-пре-

рацій. У поліклінічному відділенні надається спеціалізована консультативна допомога близько 30 тис. хворих на рік.

Співробітниками інституту опубліковано 52 монографії, майже 5 тис. наукових статей, отримано близько 200 авторських свідоцтв і патентів на винаходи.

Інститут як головна установа в Україні з проблеми "Нейрохірургія" координує роботу понад 600 нейрохірургів та фахівців суміжних спеціальностей, серед яких близько 20% докторів і кандидатів медичних наук, а 60% мають вищу і першу атестаційні категорії. Вони працюють в обласних, міських і міжрайонних відділеннях України.

Інститут продовжує розвиватися як спеціалізований науковий, лікувальний і організаційно-методичний центр, що реалізує свою діяльність за принципами комплексної взаємодії різних профільних та суміжних клінічних і лабораторних підрозділів. Саме такі організаційні і структурні принципи є найбільш ефективними і економічно вигідними для медичного наукового закладу.

Ю.П.Зозуля